

A tornai főesperesség kialakulása és egyházi hovatartozása

C. Tóth Norbert

Az esztergomi székeskáptalan egyházlátogatási jegyzőkönyvében két helyen esik szó a tornai főesperességről, illetve főesperesről: a székeskáptalani méltóságok felsorolásakor,¹ illetve az ülésrend leírásakor: e szerint a tornai főesperesé balról a hetedik szék.² Mindkét idézett adatból egyértelmű, hogy a tornai főesperest ugyanúgy tartották számon, mint a többi, jóllehet kanonoksággal nem rendelkezett és személyét nem számították bele a székeskáptalan tagságába.³ Adódik tehát a kérdés, hogy miért nem rendelkezett a „vidéki” főesperes kanonoksággal. Ha mármost erre szeretnénk válaszolni és először összegyűjtjük a tornai főesperesre vonatkozó adatokat, akkor igencsak meglepő eredményt kapunk: a 15. század közepéig a forrásokban egyetlen egyszer sem találkozunk tornai főesperessel, annál inkább tornai plébánosokkal (ld. az alábbi táblázatot).⁴

A tornai Szent Egyed-egyház plébánosai és tornai főesperesek (1274–1526)

Mátyás plébános	1274 ⁵
Kristóf plébánoshelyettes 1278 ⁶	
Mihály plébános	1280 ⁷
Miklós plébános	1332/1337 ⁸

- ¹ „ultra istos archidiaconatus dixerunt ipsi domini de capitulo, quod deberet esse archidiaconatus Tornensis, sed se fecit ruralem et moratur in Torna” – KOLLÁNYI FERENC: *Visitatio capituli e. m. Strigoniensis anno 1397*. In: *Történelmi Tár*, 1901. 71–106., 239–272. pp. (továbbiakban: KOLLÁNYI, 1901.) 88. p.
- ² „Septimum deberet habere archidiaconus Tornensis” – KOLLÁNYI, 1901. 89. p.
- ³ KOLLÁNYI, 1901. 246–247. p.; *Registrum capituli cathedralis ecclesiae Strigoniensis / Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve. (1500–1502, 1507–1527)* Ed.: Solymosi, László. Bp., 2002. (továbbiakban: Reg. Strig.) 38. p., vö. még a következő oldalon lévő kanonoki ülésrenddel!
- ⁴ Az eddigi kutatás nem regisztrálta ezt a tényt, ld.: JUHÁSZ ATTILA: *A tornai plébánia története*. Kassa, 2002. (*Bibliotheca Tornensis* 1.); BÉRES GYULA: *A tornai főesperesek 1273–1776*. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2009. 1. sz. 32–64. pp. Online: egyhtortszemle.hu –2013. augusztus. (továbbiakban: BÉRES, 2009.) Mindkettő hiányos és hibás listákat közöl.
- ⁵ *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica / Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II.* Szerk.: Szentpétery Imre – Borsa Iván. Bp., 1923–1987. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9., 13.) (továbbiakban: Reg. Arp.) II. 2540. sz.: „per Matiam plebanum de Torna”; Uo., 2577. sz.: „plebano de Torna, clerico suo (sct. regis) familiari et ecclesiae Beati Aegedii de Torna”.
- ⁶ Reg. Arp. II. 2902. sz.: „viceplebanus de Turnua” mint királyi ember.
- ⁷ Reg. Arp. II. 3077. sz.

Tamás plébános	1366 ⁹
Mihály fia, István, a tornai egyház rektora, pápai káplán	1377 ¹⁰
László, a Szent Egyed-egyház igazgatója	1391 ¹¹
Pál plébános	1395 ¹²
Szini László fia, Jakab plébános Domokos plébánoshelyettes 1415 ¹³	1406–1418 ¹⁴
(Lászlói Miklós fia ¹⁵) Szerafin plébános	1422–1423 ¹⁶
János plébános és főesperes	1448–1470 ¹⁷
Zsigmond főesperes és egri kanonok Mihály, a tornai főesperes helyettese 1474 ¹⁸	1474 ¹⁹
Kopácsi Gergely decr. doct., főesperes, egri kanonok és vikárius / esztergomi és váci kanonok, főesperes Szögligeti Márton, a tornai Szent Erzsébet kápolna igazgatója és Kopácsi Gergely ... vikáriusa 1475–1476 ²⁰	1475–1478 ²¹

- ⁸ Monumenta Vaticana Slovaciae. Tomus I. Rationes collectarum pontificiorum in annis 1332–1337. Ad edendum praeparavit: Sedlák, Vincentius. Trnavae–Romae, MMVIII. 109. p. (658. sz.)
- ⁹ Magyar Nemzeti Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (továbbiakban: DF) 285418. „plebanus ecclesie de Thorna”.
- ¹⁰ DF 291107. „rector parochialis ecclesie de Thorna”.
- ¹¹ DF 232827. „rector ecclesie Beati Egidii abbatis confessoris de predicta Thorna”.
- ¹² Zsigmondkori Oklevéltár. I–XIII. (1387–1426) Összeáll.: Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor – Lakatos Bálint – Mikó Gábor. Bp., 1951–2017. (A Magyar Országos/Nemzeti Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52. és 55.) (továbbiakban: ZsO) I. 4045. sz.
- ¹³ ZsO V. 272. sz. „viceplebanus de Thorna”.
- ¹⁴ ZsO II. 4576. sz. „plebano de Thorna” (1406); ZsO IV. 381. sz. „plebanus de Thorna” (1413); Diplomata pontificum saec. XV. / XV. századi pápák oklevelei. I–II. Kiad.: Lukcsics Pál. Bp., 1931–1938. (Monumenta Hungariae Italica. Olaszországi Magyar Oklevéltár) (továbbiakban: Lukcsics.) I. 66. sz.: „Supplicatio Jacobi Syni, plebani Sancti Egidii de Thorna, Strigoniensis diocesis, de confirmatione privilegiorum ad plebaniam dicte ecclesie pertinentium” (1418).
- ¹⁵ Az azonosítása kétséges, de felettebb valószínű; 1413-ban mint volt szőlősárdói plébánossal találkozunk. – ZsO IV. 381. sz.
- ¹⁶ ZsO IX. 48. sz.: „plebanus de Thorna”; ZsO X. 865. sz.: „plebanus de Thorna”.
- ¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: DL) 38945.: „plebanus de Thorna archidiaconus locique eiusdem” (1448); DF 274445.: „plebanus de Thorna ac archidiaconus eiusdem comitatus” (1451); DF 274460.: „plebanus de Thorna ac archidiaconus eiusdem” (1462); DF 274467.: „plebanus et archidiaconus de Thorna” (1470).
- ¹⁸ DF 274474.: „vicesgerens archidiaconatus de Thorna”.
- ¹⁹ DL 75920.: „archidiaconus de Thorna et ecclesie Agriensis canonicus”.
- ²⁰ DF 274475.: „rector capelle Beate Elizabet in Thorna ac vicarius egregii domini Gregorii de Kopach decretorum doctoris, archidiaconi de Thorna etc.” (1475); DF 274476.: „rector capelle Beate Elizabet in Thorna ac vicarius venerabilis egregiique

Bereck főesperes, budai és szepesi kanonok	1483–1495 ²²
Csobádi László, Szapolyai István nádor jegyzője, familiárisa (1496–1499)	1497–1500 ²³
Tusai Péter főesperes	1500–1503 ²⁴
Ládonyi János főesperes	1518–1521 ²⁵
lőcsei Henkel János főesperes	1521–1522 ²⁶

A táblázat adataiból jól látható, hogy a tornai plébánosok valamikor 1423 és 1448 között „vették fel” a főesperesi címet; előbb az 1440-es évektől önmegnevezésükbe a plébános szó mellett párhuzamosan használták az *archidiaconus* címet, majd az 1470-es évektől elhagyták a plébánosságukra

domini Gregorii de Kopach decretorum doctoris, archidiaconi de eadem Thorna etc.” (1476).

- ²¹ DL 17712.: „archidiaconus de Thorna ac canonicus et vicarius sede vacante ecclesie Agriensis in spiritualibus et causarum auditor generalis” (1475); DF 274476. (1476); DF 210729.: „doctor, archidiaconus Thornensis canonicusque Waciensis et Strigoniensis” (1478).
- ²² DL 45972. Idézi: BÓNIS GYÖRGY: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. (továbbiakban: BÓNIS, 1971.) 289. p. A levélíró Bereck, a szepesi káptalan ügyvédje, neve mellé szimplán csak az *archidiaconus* szót tette ki, azonosítása az alapján történt Bereck tornai főesperessel, hogy Bereck budai és szepesi kanonokságot is viselt. Ld. még: DF 271491., 215886., 215921., 215958.: „archidiaconus de Thorna” (1494, 1495); DF 274483.: „Nos Briccius archidiaconus de Thorna ac canonicus Budensis et Scepusiensis ecclesiarum ..., quod nobis 17. die mensis Maii, de anno 1495, in Thorna, in domo solite residentie nostre constitutis” (1495). – Vö.: KÖBLÖS JÓZSEF: Az egyházi középélet Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával.) Bp., 1994. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 12.) (továbbiakban: KÖBLÖS, 1994.) 284/7. sz.
- ²³ C.TÓTH NORBERT: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája, 1100–1543. Bp., 2019. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 9.) Bp., 2019. 110. p.
- ²⁴ DL 46531.; DL 32044. (Kiadása: Hazai oklevéltár, 1234–1536. Szerk.: Nagy Imre – Deák Farkas – Nagy Gyula. Bp., 1879. 450. p.) „archidiaconus de Thorda etc.” – Ez utóbbi adatot ismeri: KOLLÁNYI FERENC: Esztergomi kanonok 1100–1900. Esztergom, 1900. 123. p. (Aussai néven), ill.: Reg. Strig. 55. p., 88. sz. jegyz., mint egyetlen főesperes említést.
- ²⁵ DL 62044.; Formularium ecclesiae Strigoniensis. Edendo operi praeferunt Petrus card. Erdő, Cornelius Szovák, Petrus Tusor coadivantibus Gabriele Sarbak, Theresia Horváth, Adamo Porubszky. Bp., 2018. (Collactanea Studiorum et Textuum, I/4.) (továbbiakban: Formularium.) 645–647. p. Regesztáját ld.: BÓNIS GYÖRGY: Szentszéki regeszták. Bp., 1997. (Jogtörténeti Tár 1/1.) (továbbiakban: BÓNIS, 1997.) 4294. sz.
- ²⁶ Nyási Demeter esztergomi vikárius 1521. jún. 23-án nevezte ki a Ládonyi János halálával megüresedett főesperesség élére, amelyet néhai Hedvig tescheni hercegnő meg fiai, Szapolyi János és György szepesi grófok jóvoltából (*electione et presentatione*) már elnyert. (Formularium. 645–647. p., regesztáját ld.: BÓNIS, 1997. 4294. sz. 1522: Analecta Scepusii sacri sacri et profani. Collegit et notis illustravit Carolus Wagner. Pars I. Posonii, 1774. 372. – Pályájának összefoglalását ld.: KRISTÓF ILONA: Egyházi középélet a késő középkori Váradon. (1440–1526) Pécs, 2014. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi, 4.) 211–214. pp.

utalást (elképzelhető, hogy azért, mert azt mások viselték, ám forrásaink cserbenhagynak személyük felől). A jelek szerint tehát egyszerűen azért nem volt a tornai főesperes esztergomi kanonok – legalábbis 1448-ig –, mert nem volt ilyen tisztség/méltóság. A másik, kevésbé szembetűnő, ám szintén magyarázatra szoruló változás, hogy az 1470-es években előbb az egri káptalan tagjai, később pedig meghatározhatatlan rezidenciával rendelkező személyek viselték a tisztséget. Mindezek után megkerülhetetlen annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mit tudunk a tornai főesperesekről, illetve magáról a főesperességről.²⁷ Előjáróban leszögezhetjük, hogy nem sokat, de adataink arra talán elegendőek, hogy a fentebbi kérdésekre némi magyarázattal szolgáljanak.

Az *archidiaconatus*ra vonatkozó források keresése némi ravaszsgót is igényel, mivel – amint az a fentebbi táblázatból is kiderült – az 1400-as évek közepéig az okleveles anyagban nem találkozunk a főesperesek nevével és – jóllehet ez nem törvényszerű – ennek nyomán tornai főesperességgel sem. Az okleveles forrásainkban rendre a kerület (*districtus*) megnevezés szerepel. A szóhasználat – mint majd a későbbiekből látni fogjuk – korántsem véletlen. Az általam ismert legkorábbi információkat a tornai kerületre IV. Béla király 1263. évi kötelezvényében jegyezték le: ezek szerint a király vállalta, hogy a tornai kerület terménytizedét (*decimas suas archiepiscopales in districtu de Torna existentes*), mivel arra a görögői királyi kúria ellátása miatt természetben van szüksége, minden évben pénzben fogja megváltani addig, amíg az érsek azt jónak látja, azaz, ha az érsek igényli, akkor újra természetben fogja megkapni a tizedet.²⁸ A következő adat jó két emberöltővel későbbi, és ez idő alatt a tizedek birtoklásában komoly változás állt be. Minden bizonnyal a zavaros időszaknak, illetve a királyi hatalom újbóli megszilárdulásának köszönhetően az esztergomi érsek elveszítették a tornai tizedeket. Druget Vilmos nádor ugyanis a tornai kerület (*districtus*) dézsmáját, amely alapítása óta az érsekséget

²⁷ A fentebb már idézett két tanulmányon kívül Pirhalla Márton és Kiss Gergely érintette a főesperesség történetét: az előbbi – bármilyen konkrét adat megnevezése nélkül – arról írt, hogy Bornemissza Gergely szepesi prépostnak még sikerült megtartania a főesperességet, de Pethe Márton idején már az esztergomi Szent György-társaskáptalan prépostja szedte a székpénzt: PIRHALLA MÁRTON: A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899. 20., 307. p. Az utóbbi – Ortvy alább idézendő munkájának 55. oldalára hivatkozva – azt állította, hogy „a szepesi prépostságnak volt területi kiterjedése. Ilyen volt Torna megye, amelyet ugyan 1273-ban IV. László az esztergomi érseknek ítél, de kevéssel utóbb ismét a prépostságé lett, és ott egészen a 16. századig egy szepesi kanonok volt a tornai esperes”: KISS GERGELY: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. Pécs, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 3.) 82. p. – Megjegyzendő, hogy mind az Ortvy, mind pedig az általa Kiss révén hivatkozott források egy és ugyanazok, és egy szót sem ejtenek a tornai főesperességről. Vö.: Reg. Arp. II. 2428. sz., a kiadások felsorolásával.

²⁸ Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–III. Coll. et ed.: Knauz, Ferdinandus – Dedek, Ludovicus Crescens. Strigonii, 1874–1924., IV. Ad edendum praeparaverunt: Dreska, Gabriel – Érszegi, Geysa – Hegedűs, Andreas – Neumann, Tiburcius – Szovák, Cornelius – Tringli, Stephanus. Strigonii–Budapestini, 1999. (továbbiakban: MES) I. 496. p. (Reg. Arp. I. 1378. sz. = DF 277850.)

illeti, hamis állítások nyomán jogtalanul Szárd királyi vár részére szedette be, de a nádor egyfelől a király külön parancsára, másfelől pedig miután meggyőződött arról, hogy IV. Béla király – valószínűleg előbb idézett – privilégiuma szerint a tizedek valóban az érsekeket illetik, 1336. márciusi oklevele értelmében visszaadta nekik.²⁹ Vilmos nádor intézkedése előkészítő lépése lehetett Telegdi Csanád érsek alig egy évvel későbbi rendelkezésének. 1337. április 23-án ugyanis az érsek újraalapította az elmúlt idők során elenyészett esztergom-zöldmezei Szent György társaskáptalant, szabályozta létszámukat, illetve részletesen kifejtette, hogy ezek után milyen jövedelmekből gazdálkodhatnak. Csanád érsek többek között a társaskáptalannak adományozta a gömöri tizedkésből neki járó tizednegyed (quartas decimarum nostrarum archiepiscopatum de cutello Gumuriensi), kivéve azonban a tornai kerület és a plébánosok részeit (excepto dumtaxat districtu de Torna et portionibus parochialium sacerdotum).³⁰ Hogy mely települések tartoztak a tornai kerületbe, arról éppen ebből az időszakból, az 1332/1337. évi pápai tizedjegyzékek alapján alkothatunk képet.³¹ Ebben, ahogyan már megszokhattuk, tornai főesperességről nem esik szó, de jó néhány plébánia – Torna,³² Almás,³³ Dernő,³⁴ Égerszög,³⁵ Görgő,³⁶ Jászó-Újfalu,³⁷ Perkupa,³⁸ Szögliget³⁹ és Zsarnó⁴⁰ – és javadalmas – Moldar⁴¹ –

²⁹ MES III. 277. p. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV. (1301–1331), XVII. (1333), XIX–XXXIV. (1335–1350), XXXVIII. (1354), XL. (1356). Szerk.: Almási Tibor – Blazovich László – Géczy Lajos – B. Halász Éva – Kőfalvi Tamás – Kristó Gyula – Makk Ferenc – Piti Ferenc – Rábai Krisztina – Sebők Ferenc – Teiszler Éva – Tóth Ildikó. Bp.–Szeged, 1990–2016. (továbbiakban: Anjou oklt.) XX. 139. sz.

³⁰ MES III. 294. (Anjou oklt. XXI. 197. sz.)

³¹ ORTVAY TIVADAR: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. I–II. Bp., 1891–1892. (továbbiakban: ORTVAY, 1891–1892.) I. 47–48. p.; Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. I/1. Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. 1281–1375. Bp., 1887., reprint: 2000. (továbbiakban: Mon. Vat. I/1.) – Újabb kiadása: Monumenta Vaticana Slovaciae I. Rationes collectorum pontificorum in annis 1332–1337. Ed.: Sedlák, Vincentius. Trnavae, Romae, 2008. (továbbiakban: Mon. Vat. Slov.) – Vö.: BÉRES, 2009.

³² Ternas (Mon. Vat. Slov. I. 109. 652–654. sz.) / Terna (Mon. Vat. I/1. 233. p.), ma: Turňa nad Bodvou.

³³ Almas (Mon. Vat. Slov. I. 109. 656. sz.) / Alma (Mon. Vat. I/1. 233. p.), ma: Jablonov nad Turňou.

³⁴ Terna (Mon. Vat. I/1. 233.), a Mon. Vat. Slov. kiadásában nem szerepel; ma: Drnava.

³⁵ Agnersec (Mon. Vat. Slov. I. 21. 3. sz.) / Agrest (Agnerset) (Mon. Vat. I/1. 182. p.).

³⁶ Gurgu (Mon. Vat. Slov. I. 109. 657. sz.) / Giugu (Mon. Vat. I/1. 233. p.), ma: Hrhov.

³⁷ Aso (Mon. Vat. Slov. I. 109. 655. sz.) / Aso (Mon. Vat. I/1. 233. p.), ma: Jasov.

³⁸ Pretura/Precupa (Mon. Vat. I/1. 233. p.), a Mon. Vat. Slov. kiadásában nem szerepel.

³⁹ Sicliget (Mon. Vat. I/1. 233. p.), a Mon. Vat. Slov. kiadásában nem szerepel.

⁴⁰ Sorno (Mon. Vat. Slov. I. 21. 2. sz.) / Serno (Mon. Vat. I/1. 182. p.), ma: Žarnov.

⁴¹ Mon. Vat. I/1. 207. p.; Mon. Vat. Slov. I. 68. p. (336. sz.) – A település azonosítása problémás, Ortvy Tivadar nem tett rá – látszólag – kísérletet (ORTVAY, 1891–1892. 47–48. p.), de ha az általuk készített térképre tekintünk, akkor ott a főesperesség részeként szerepel egy olyan település (Hidvégdárdó), amely a listában nem. Az új szlovák kiadás Moldar-t Szepsi helységgel (Moldava nad Bodvou) azonosította.

esetén a bejegyzés végére azt írták, hogy a „tornai plébános alá tartozik” (*est sub plebania de Torna / sub sunt Nicolao plebano de Torna*). Az egyik felmentést élvező helység esetében kétséget kizáróan megfogalmazták, hogy a felsorolt plébániák esztergomi egyházmegyeiek, azon belül pedig a tornai kerületbe (*diocesis Strigoniensis et in districtu de Torna*) tartoznak.⁴² (Lásd a térképet.) Két dolog – mind az 1336. és 1337. évi oklevelek, mind pedig Vid nyitrai püspök eddig nem idézett 1339. április 1-jei oklevele, amely szerint az esztergomi érsek őt küldte ki a szepesi, gömöri és tornai részeken fekvő egyházak vizsgálatára (*per venerabilem ... dominum Chanadinum ... archiepiscopum Strigoniensem eiusdemque loci comitem perpetuum in partibus Scepesyensi, Gumuriensi et Thornensi constitutus*)⁴³ – alapján tehát teljesen egyértelmű: a kora középkorban a tornai kerület egyházjogilag az esztergomi egyházmegye része volt, amelynek területén a tornai plébános joghatósága érvényesült, de nem nevezték sem esperesnek, sem főesperesnek, sőt – akár erdélyi mintára – dékánnak sem.⁴⁴ Ugyanakkor, mivel forrásaink kivétel nélkül a *districtus* szóval nevezték meg, az érseki egyházmegye egyik, a jelek szerint a gömöri tizedkés alá beosztott tizedkerületét alkotta.

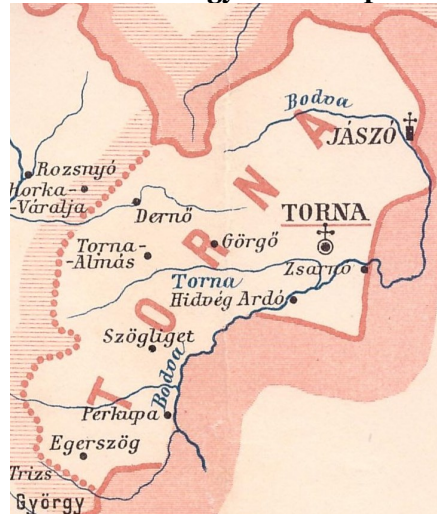
---

⁴² Mon. Vat. I/1. 207. p.; Mon. Vat. Slov. I. 68. (336. sz.)

⁴³ DF 251697. (Anjou-oklt. XXIII. 146. sz.)

⁴⁴ Elvben a tíz plébániát magában foglaló kerületek élén *decanus*, *archipresbiter* vagy *vicearchidiaconus* megnevezéssel állt a felügyelője. Vö.: ÉRSZEGI GÉZA: Esperes. In: Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század) Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál – Makk Ferenc. Bp., 1994. 198. p.

A tornai kerület egyházas települései⁴⁵

A következő fél évszázadból egyelőre nem ismertek további adatok a tornai kerületre, de a Zsigmond-korban, ha nem is sorjáznak, legalább ismét vannak róla szóló forrásaink. Az 1391-ben szereplő László tornai plébánosról az oklevelet kibocsátó Miklós szepesi prépost parancsa – többek között – leírta, hogy a plébániája az esztergomi egyházmegyében fekszik.⁴⁶ A következő oklevelek már az eredeti kérdésünkhöz is szolgálnak adalékkal. Az egyik Zsigmond király korábban már idézett 1403. november 5-i oklevele. E szerint a király megparancsolta „a tornai tizedkés területén” (*sub cultello decimationis de Torna*) élő minden birtokosnak, hogy mivel Kanizsai János esztergomi érsek bocsánatot nyert nála, adják ki az érseknek és a káptalannak a birtokaik után járó tizedeket és jövedelmeket.⁴⁷ A másik Kanizsai érsek 1408. június 21-i, a tornai tizedkés területén lévő (*in et sub cultello decimationis nostre de Torna*) plébánosokhoz és egyházigazgatókhoz szóló parancslevele, amely szerint minden ezévi öt illető tizedet (*universas nostras decimas anno in presenti de medio parochianorum vestrorum nobis provenire debendas*) kivetésre és beszedésre átengedte rokonának (*proximo*), Sóvári Sós Simon mesternek, ezért meghagyja a címzetteknek, hogy adják át neki azokat.⁴⁸ Az adatok önmagukért beszélnek. Az előbbieket tovább erősítik Szini Jakab plébános oklevelei is, amelyek az esztergomi vikárius joghatóságát bizonyítják,⁴⁹ illetve 1418. április

⁴⁵ Készítette Ortvy Tivadar és Hrubant László, ld.: ORTVAY, 1891–1892. melléklet.

⁴⁶ „honoris et discretis viris dominis de Cassa Agriensis, de Torna et de Somogy dicte Strigoniensis dyocesis ecclesiarum plebanis” – DF 232827.

⁴⁷ ZsO II. 2727. sz. – A parancslevél háttérben az 1402 és 1404 között zajlott királyellenes felkelés eseményei álltak, az esztergomi eseményekre, benne Kanizsai János érsek tevékenységére ld.: C. TÓTH NORBERT: Az esztergom-szentistváni prépostság második vizitációja. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2014. 1. sz. 3–23. p., 13–15. p.

⁴⁸ ZsO II. 6175. sz. (DL 60536.).

⁴⁹ ZsO IV. 381. sz. (1413), V. 272. sz. (1415).

13-i kérvénye is: ebben arra kérte a pápát, hogy erősítse meg az esztergomi egyházmegyei Szent Egyed tiszteletére szentelt egyház kiváltságait.⁵⁰ Adataink sorában, egy jó emberöltőt ugorva, 1461-ből ismeretes egy olyan újabb forrás, amely illeszkedik az eddigi sormintába. Nem másról van szó, minthogy a mondott évben Zubogyi Lukács esztergomi kanonok és Szuhai Vince nemes⁵¹ Szécsi Dénes esztergomi érsektől bérbe vette az azévi gömöri és tornai tizedeket (*decimas comitatum Gumeriensis et de Thorna*) 1200 aranyforintért.⁵²

Az eddigieket összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy a 15. század első felében a tornai egyház (*plebania*), kerület (*districtus*), valamint tizedkés (*cultellus decimationis*) az esztergomi egyházmegyéhez tartozott, plébánosa pedig az esztergomi vikárius utasításait hajtotta végre.

Lászlói Szerafin plébánossága (1423) után majdnem két évtizedes hiatus van adatainkban, és csak az 1440-es évek legvégéről vannak ismét információink, ám az ekkor hivatalban lévő plébános, János egyúttal már főesperesnek is nevezte magát. A hosszú, legalább huszonkét évig tartó hivatalviselése alatt kelt oklevelei kivétel nélkül bizonyosságlevelek, a benne szereplő személyek majdnem mindegyike Torna megyei (Nádasdi család),⁵³ az egyetlen kivétel a legelső ismert levele, ebben a Kurityáni és Lászlói nemesek pereskedtek előtte.⁵⁴ A következő tornai főesperes, Zsigmond egyetlen, 1474. évi oklevele⁵⁵ alapján nem gyanakodhatunk változásra, de az, hogy egyúttal egri kanonok is, már figyelmünkre érdemes. És valóban, az ugyanebben az évben szereplő Mihály tornai főesperes-helyettes oklevelében található egy árulkodó tagmondat: a helyettes elhalasztotta a pert, majd az új időpontban a felek János doktor, egri kanonok jelenlétében (*quo termino occurrente et pro tribunali sedente egregio domino Iohanni doctore, canonico ecclesie Agriensis*) adták elő érveiket.⁵⁶ Mindezt jól kiegészíti és egyúttal megerősíti Kopácsi Gergely tornai főesperes, egri kanonok és vikárius⁵⁷ oklevele, amely szerint a szóban forgó per előtte indult, majd távollétében kijelölt bírója, Kelemen kánonjogi doktor, az egervári Szent Péter-egyház prépostja, egri kanonok⁵⁸ előtt folytatódott (*coram nobis et tandem in nostri absentia coram ... Clemente decretorum docto-*

⁵⁰ Lukács. I. 66. sz.

⁵¹ Személye nem teljesen ismeretlen, vö.: C. TÓTH NORBERT: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. II. rész. A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája”. Bp., 2015. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 8.) 43. p.

⁵² DF 277871. (1461. aug. 29., esztergomi káptalan).

⁵³ DF 274434., 274445., 274460., 274467.

⁵⁴ DL 38945.

⁵⁵ DL 75920.

⁵⁶ DF 274474. – Az oklevélben szereplő János (kánonjogi) doktor, egri kanonokot, aki egyúttal talán az egri vikárius helyettese lehetett, egyelőre nem tudtam azonosítani, vö.: C. TÓTH NORBERT: Az egri káptalan archontológiája, 1387–1526. In: *Turul*, 2015. 2. sz. 48–71. p.

⁵⁷ Uo., 63., 65. p.

⁵⁸ Uo., 55. p.

re, preposito Sancti Petri de castro Agriensi ac canonico predictae ecclesie Agriensis ecclesiarum iudice per nos loco nostri generaliter surrogato).⁵⁹

A következő tornai főesperes, Bereck számunkra ismert pályája Budán vette kezdetét: 1483 végén mint a szepesi káptalan ügyvédje írt levelet megbízóinak, a következő év végén pedig a személynöki iroda tagjai között bukkan fel neve, itt mint pecsétőr tevékenykedett.⁶⁰ Hogy meddig, azt nem tudni, mindenesetre 1494–1495-ben Ambrus tapolcai apát pápai delegált albíró helyetteseként járt el, amely ügyek nagyrészt az egri egyházmegyéhez kötik,⁶¹ jóllehet ez minden bizonnyal helyettesítéséből adódott. E Bereck főesperessége mellett a budai és szepesi káptalanokban is rendelkezett egy-egy kanonikátussal.⁶² Továbbá – a későbbiek szempontjából érdemes megjegyeznünk – 1495-ben Szapolyai István nádor káplánjaként szerepel.⁶³

Bereck utódjának, Tusai Péternek a levelei szintén nem segítenek a tornai főesperesség történetére vonatkozó kérdések megválaszolásában. Ugyanakkor Péter személyére az ország másik felében található adatokat: a győri káptalanban 1496 és 1503 között ismeretes egy Tusai Péter nevű kanonok, akit liturgikus kötelezettségei ellátásában állandóan helyettesítettek. Ennek egyik oka az volt, hogy 1497-ben és 1498-ban ő látta el a győri püspök Szombathely várának udvarbírói feladatait.⁶⁴ A másik viszont tornai főesperessége. Könnyen elképzelhető, hogy Péter a volt győri püspök, Bakóc Tamás révén került az *archidiaconatus* élére. Kérdés, hogy mikor. A válasz Bakóc püspöki karrierje alapján pontosítható: a győri püspökséget 1492 nyaráig viselte, ahonnan az egri püspökség élére, majd végül az esztergomi érseki székre került (1498. január 5-ig mutatható ki Egerben, noha 1497. december 20-tól már viselte az érseki címet).⁶⁵ Mint látuk, Bereck főesperes az 1495. évvel bezárólag, míg Péter 1500-tól adatolható a főesperesség élén. Kettőjük között közvetett adataink alapján Szapolyai István nádor jegyzője és familiárisa, Csobádi László viselte rövid ideig a főesperesi címet.⁶⁶ Így amennyiben feltevésem helyes, Tusai Pétert 1497 után, valamikor 1500 táján nevezhették ki a főesperesség élére.

⁵⁹ DL 17712. – Kopácsi Gergely 1478-ban egyúttal váci és esztergomi kanonok is volt, vö.: C. TÓTH NORBERT: A váci székeskáptalan archontológiája, 1378–1526. In: *Studia Comitatus*, Új folyam 2. – A Ferenczy Múzeumi Centrum Évkönyve, 2015. Szerk.: Tyekvicska Árpád. Szentendre, 2016. 7–33. p., 21. p.

⁶⁰ C. TÓTH NORBERT: Dorogházi László ítélőmester pályaképe. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Acta Historica*, 2015. 138. sz. 95–108. p. 100. p.; BÓNIS, 1971. 289. p.

⁶¹ DF 215921., 215958., 215886.

⁶² KÖBLÖS, 1994. 284/7. sz.; DF 271491., ill. ld. még a korábban idézett adatokat.

⁶³ A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526). Közread.: Neumann Tibor. Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) (továbbiakban: Szapolyai oklt.) 222. p.

⁶⁴ KÖBLÖS, 1994. 433/172. sz.

⁶⁵ C. TÓTH NORBERT – HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR – PÁLOSALVI TAMÁS: Magyarország világi archontológiája, 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Bp., 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.) 40., 35., 28. p.

⁶⁶ A főesperességet legkorábban 1497-ben nyerhette el, mivel 1496. december 2-án még szepesi örkanonok volt. (Szapolyai oklt. 234. p.) Szapolyai István halála után,

A tornai *archidiaconus*ok sorában Tusai Pétert ismeretlen időpontban Ládonyi János követte, akinek halála után Nyási Demeter esztergomi vikárius 1521 nyarán a lőcsei Henckel Jánost iktatta főesperességbe – az oklevél alapján egyértelmű, hogy a főesperesség az esztergomi egyházmegyébe tartozott.⁶⁷

A fentebb elsorolt forrásaink alapján tehát a tornai főesperesség egyházi hovatartozásában – az 1470-es évtizedet leszámítva – változás nem történt, az továbbra is az esztergomi érsekek joghatósága alatt állt. Mindez azonban koránt sincs összhangban azzal a ténnyel, amelyet a kutatás eddig nem méltatott kellően figyelemre, tudnillik, hogy a tornai főesperességből származó érseki jövedelmekre az esztergomi okleveles anyagban az idézett 1461. évi forráson túl semmilyen adat sincs. Arról nem is szólva, hogy az 1397. évi vizitáció annak ellenére szól főesperességről, hogy – mint láttuk – az 1440-es évek végéig sohasem nevezik így. Az 1461-es dátum, illetve forráshiány összевágni látszik az 1470-es évek rövid idejű – vélt – egyházi változásával. A következőkben tehát arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen esemény történhetett a mondott évtizedben, amely ily mértékben befolyásolta a tornai főesperesség helyzetét; azaz egyszerűbben fogalmazva: miért vesztette el tornai jövedelmeit az esztergomi érsek?

Válaszomhoz – kivételesen – a kronológiát felrúgva az időben visszafelé történő bizonyítás eszközéhez kell folyamodnom. A korábban említett Bereck nevű főesperesről tudjuk, hogy nemcsak e hivatalt viselte, hanem volt egy „magánfunkciója” is: 1495-ben Szapolyai István nádor egyik levelében káplánjának és alattvalójának (*Bricium de Thornia archidiaconum, subditum et capellanum nostrum*) nevezte.⁶⁸ (Mint láttuk, hasonló a helyzet Csonádi László esetében is.) Ezen adat alapján már gyanakodhatunk arra, hogy a tornai főesperesség betöltésében a Szapolyaiaknak valamiféle szerepük lehetett. E gyanúnkban nem is kell csatlakoznunk, mivel a fentebb már idézett Nyási-féle kinevezőlevélben *expressis verbis* leírták: Henckel János a főesperességet Szapolyai István szepesi gróf és nádor özvegyétől, néhai Hedvig tescheni hercegnőtől, valamint fiaitól, János erdélyi vajda és György szepesi gróftól nyerte el.⁶⁹ (Mindez azt is jelenti,

---

valamikor 1500 folyamán lemondott a főesperességről, és visszatért a szepesi káptalanba (Formularium. 82–83. pp.), ahol 1502 decemberéig az éneklőkanonokságot (DL 63881.), majd az olvasókanonokságot viselte (1505: DF 281660.), életét végül szepesi prépostként fejezte be: 1508–1510: C. TÓTH NORBERT: Magyarország késő-középkori főpapi archontológiája. (Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig.) Győr, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) (továbbiakban: Egyházi arch. 1440–1526.) 143. p.

⁶⁷ Formularium. 645–647. p. (regesztáját ld.: BÓNIS, 1997. 4294. sz.): „archidiaconatus ecclesie Beati Egidii abbatis Thornensis, dyocesis Strigoniensis”.

⁶⁸ Szapolyai okl. 222. p.

⁶⁹ „precipue electione et presentatione condam illustris domine Hedvige, ducisse Thesseniensis, relicte spectabilis et magnifici condam domini Stephani de Zapolya, comitis Scepusiensis et regni Hungarie palatino ac magnificorum Iohannis de eadem Zapolya similiter comitis perpetui prenominate terre Scepusiensis ac waywode Transsilvane et Siculorum comitis etc. necnon Georgii etiam de predicta Zapolya, fratris modo simili comitis Scepusiensis etc., vivente adhuc prefata condam domina

hogyan – mivel Hedvig hercegnő az 1521. április 29-e előtti napokban hunyt el⁷⁰ – Henckel János kinevezésére legkésőbb e hónap folyamán sor került.) Az iktatólevélben emlegetett néhai Ládonyi János személyét is bizonyosan Szapolyaiakhoz köthetjük. János az 1499-ben már néhaiként szereplő Ládonyi István négy fia – János, Imre, László és Miklós – közül talán a legidősebb, aki pályája elején, az 1500-as években még Kanizsai János soproni alispánja volt, ám 1507 után „eltűnt” a forrásokból.⁷¹ A jelek szerint azonban nem meghalt, hanem előbb 1510–1511-ben újra alispánként tevékenykedett immáron a Szapolyiak embereként,⁷² hogy aztán egyházi pályára lépjen. 1518-ban mint tornai főesperes bukkan fel, mégpedig testvérei, László soproni alispán (Szapolyai Jánosé)⁷³ és Imre, Hedvig hercegnő cseszneki várnagya közötti vagyonmegosztási ügyben.⁷⁴

A fentiek alapján körvonalazódni látszik egy olyan megoldás, amely szerint a tornai főesperesség valamilyen módon az elképesztő karriert befutó Szapolyaiak érdekkörébe került. Ha ezen a nyomon haladunk tovább, akkor újabb adattal támaszthatjuk meg elméletünket: 1469/1470 fordulóján a Szapolyaiak házasság révén megszerezték a Bebekektől a szádvári uradalmat.⁷⁵ Mindehhez pár év múlva megvásárolták Torna várát és uradalmát. (Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy szinte az egész megye a birtokukba, illetve befolyásuk alá került.) Érdekes ugyanakkor ennek az oklevélnek tartalmára bővebben is kitérnünk: 1476. február 23-án az esztergomi káptalan előtt Beckensloer János érsek, unokaöccse (*affinis sive sororius*), Domoszlói Scop Henrik és felesége Dorottya eladták a Torna megyei Torna várát és felsorolt tartozékait Szapolyai Imre szepesi örökös ispánnak és feleségének, Bebek Imre leányának, Orsolyának meg Imre testvérének, Istvánnak 10 080 aranyforintért. A püspök és rokonsága kezére a vár és tartozékai még János egri püspöksége idején jutottak, mégpedig úgy, hogy Tornai Szilveszter fiai, István, Benedek és János adta el nekik

---

Hedvige bone memorie genitori scilicet eorundem dominorum” – Formularium. 646. p.

⁷⁰ Szapolyai okl. 452. p.

⁷¹ KOPPÁNY TIBOR: A kastélyépítető Ládonyi Demeter és rokonsága. Egy középbirtokos nemesi család pályafutása a 15–16. században. In: Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére. Szerk.: Terei György – Kovács Gyöngyi – Domokos György – Miklós Zsuzsa – Mordovin Maxim. Bp., 2011. 101–111. p., 103. p.

⁷² C. TÓTH NORBERT – HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR – PÁLOSFALVI TAMÁS – W. KOVÁCS ANDRÁS: Magyarország világi archontológiája, 1458–1526. II. Megyék. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.) Bp., 2017. (továbbiakban: Arch. 1458–1526. II.) (Sopron megye).

⁷³ Arch. 1458–1526. II. (Sopron megye).

⁷⁴ DL 62044. „venerabilis dominus Iohannes de predicta Ladon, archidiaconus de Thorna, frater utputa carnalis ipsorum Ladislai et Emerici” – az oklevelet idézi, de a Jánosra vonatkozó részt nem hasznosította Koppány Tibor.

⁷⁵ DÉTSY MIHÁLY: Egy ismeretlen magyar vár – Szádvár. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 8. Miskolc, 1969. 143–186. p. 144. p., ill. 169. p., 17. sz. jegyz., továbbá háttérre ld.: HORVÁTH RICHÁRD: Adalékok a Szapolyaiak északkelet-magyarországi felemelkedéséhez. In: Tanulmányok a középkorról. Szerk.: Neumann Tibor. Bp.–Piliscsaba, 2001. (Analecta Mediaevalia, I.) 99–112. p., 104–105. p.; valamint DL 16970., DF 265302.

azért, mert kiváltották azt különböző emberektől, akiknek Szilveszter fiai elzálogosították.⁷⁶ Ennek az adásvételnek az ideje a véletlen folytán meghatározható, ismeretes ugyanis két olyan oklevél 1471 február elejéről, amelyek alapján a püspök és rokona vásárlását viszonylag biztosan erre az időpontra datálhatjuk: a Szini és Ilsvafői családok képviselőiben egyrészt a váci káptalan, másrészt az országbíró előtt is tiltakoztak az ellen, hogy Tornai Szilveszter fiai, István, János és Benedek eladják Torna várát és uradalmát az egi püspöknek, Scop Henrik hevesi ispánnak és feleségének – aki nem mellesleg az eladók testvére –, Dorottyának.⁷⁷ Mindezen adatok fényében immáron könnyen rekonstruálhatjuk a tornai főesperesség 1470-es évekbeli történetét: 1471 elején az egi püspök és rokonsága megszerezte a tornai uradalmat, amely gyakorlatilag elfoglalta a megye⁷⁸ és a tornai főesperesség csaknem felét. Mint láttuk, János tornai plébános és főesperes 1470. április végén,⁷⁹ míg utóda, a már egi kanonokságot viselő Zsigmond főesperes 1474 májusában⁸⁰ szerepelt először a hivatalban. Közben – ne feledjük – lezajlott a Vitéz-féle összeesküvés, amelyen Mátyás király sikerrel lett úrrá.⁸¹ A király és az érsek kibékülését 1471. december 19-én előkészítők (*mediatores*) között nem nagy meglepetésünkre Rangoni Gábor kalocsai érsek és Guti Ország Mihály nádor mellett Beckensloer János egi püspököt és Szapolyai Imre szepesi örökös ispánt is megtaláljuk.⁸² A kibékülés csak látszólagos volt, és a király röviddel ezután (1472 tavaszán) lefoglaltatta az érsekséget, mégpedig nem mással, mint János egi püspökkel. Az érsek – nyilván ennek következtében is – 1472. augusztus 8-án elhunyt. Helyét egy év múlva Beckensloer vette át előbb választott, majd 1474. március 15-től megerősített érsekként.⁸³ Az új érsek azonban nem vált meg régi egyházmegyéjétől sem, hanem azt egészen 1475. április elejéig megtartotta.⁸⁴ Mindez egybevág azzal, hogy a következő ismert főesperes, Zsigmond, az egi káptalanból érkezett Tornába. János egi püspök tehát miután megvásárolta a tornai uradalmat, saját jelöltjét nevezte ki a főesperesség élére. Mindez az érsekség kormányzásának átvételekor, 1472 tavaszán, de legkésőbb 1474 májusa előtt zajlott le, noha arra Beckensloer kettős méltóságviselése alatt valójában bármikor sort keríthetett.

A tornai uradalom – mint láttuk – pár év múlva, 1476. február 23-án a Szapolyai család birtokába vándorolt, s láss csodát, ettől kezdve eltűnnek az egi kanonokok a tornai főesperesek közül. Az 1483-ban felbukkanó Bereck tornai főesperes, budai és szepesi kanonok már, csakúgy, mint utó-

⁷⁶ DL 17770. Vö.: CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Bp., 1890. (Hunyadiak kora Magyarországon) 237., 244. p.

⁷⁷ A Perényi család levéltára, 1222–1526. Közzéteszi: Tringli István. Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 44.) 537–538. sz.

⁷⁸ Vö.: C. TÓTH NORBERT: Lehetőségek és feladatok a középkori járások kutatásában. In: *Századok*, 2007. 6. sz. 391–470. p., 468. p. (térkép).

⁷⁹ DF 274467.

⁸⁰ DL 75920.

⁸¹ HUSZTI JÓZSEF: Janus Pannonius. Pécs, 1931. 273–286. p.

⁸² DL 37037., ld. még: KATONA, STEPHANUS: *Historia critica regum Hungariae. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata*. Tom. XV. Budae, 1792. 511–517. p.

⁸³ Egyházi arch. 1440–1526. 24–25. pp.

⁸⁴ Egyházi arch. 1440–1526. 48. p.

dai a méltóságban, a Szapolyaiak embere volt. Ezt jól mutatja, hogy Bereck egy oklevélben Szapolyai István nádor káplánjaként (Csobádi pedig jegyzőjeként) fordult elő, illetve, hogy a két János a család kinevezettje volt. 1476 után tehát, amikor szinte egész Torna megye a kezükre jutott, a tornai egyház, illetve ennek nyomán a főesperesség felett is megszerezték a kegyuraságot, és ami ennél is fontosabb, az ottani tized(kés)ből származó jövedelmeket patronáltjuknak ad(hat)ták. Mindez nem volt egyedi eset a Szapolyai család életében, hiszen ismeretes, hogy a térségben fekvő szepesi prépostság felett 1493-tól, Bak Gáspár prépost halálát követően ők gyakorolták a kegyúri jogokat.⁸⁵ Hasonlóképpen ők nevezték ki 1511-ben és 1519-ben az új zirci apátot,⁸⁶ de szintén a kezelésükben volt a mórchidai és karnaki apátság is.⁸⁷ Úgy tűnik tehát, hogy a nagyobb egyházi javadalmak „begyűjtése” és híveiknek történő szétosztása terén a tornai főesperesség volt az első a sorban.

Visszatérve a tanulmány kiindulópontjához, az eddig leírtak az ún. 1397. évi esztergomi székeskáptalani vizitáció szóban forgó része ügyében azt jelentik, hogy az legkorábban a 15. század közepén keletkezhetett, amikor a tornai plébános már viselte a főesperesi címet (ennek kialakulása azonban továbbra is homályos pont⁸⁸). Ha a tornai főesperesekkel kapcsolatban a dolgozat elején említett, az egyházlátogatási jegyzőkönyvben található két mondatra tekintünk, akkor azok jelentése az előbbieket fényében könnyebben magyarázható: mindkét mondatban ugyanis a *deberet* szó áll az *esse* és a *habere* vezérigéjeként. Fordításuk tehát a székeskáptalani kanonok szemszögéből inkább így hangzana: „a fentebbi (felsorolt) főesperességeken túl *kellene lennie* még a tornainak, de ő vidéki és Tornán lakik”,⁸⁹ valamint: „a hetedik helyet a tornai főesperesnek *kellene birtokol-*

⁸⁵ Egyházi arch. 1440–1526. 142. p.

⁸⁶ KUBINYI ANDRÁS: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Philosophica Tomus XIII. – Fasciculus 3. Miskolc, 2008. (2. kiad.) 227–266. p., 254. p. – A kinevezés helyes kelte: 1519. aug. 27., kiadását ld.: Szapolyai oklt. 423. p.*

⁸⁷ Szapolyai oklt. 434. p.

⁸⁸ Az okok feltárása az elkövetkezendő kutatások feladata, de jó kiindulópontnak tűnik két másik terület egyházi berendezkedése, illetve annak (át)alakulása: az egyik a pataki uradalom. Vö.: Magyar Várostörténeti Atlasz. Hungarian Atlas of Historic Towns. 2. Sátoraljújrhely. Írta és összeáll.: Tringli István. Bp., 2011. 12–13. p. A másik pedig a tárcafüői főesperesség kialakulása, vö.: KOVÁCS BÉLA: Az egri egyházmegye története 1596-ig. Bp. 1987. (Az egri főegyházmegye sematizmusa III.) 58–59. pp.; BLAZOVICH LÁSZLÓ: A tárcafüői főesperesség megszervezése. In: *Egyházak a változó világban. Szerk.: Bárdos István – Beke Margit. Esztergom, 1991. 167–169. pp.*; ALMÁSI TIBOR: A tárcai kerület tizedperének tanúvallomásai 1332-ből. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk.: Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 17–31. p.; NÓGRÁDY ÁRPÁD: Sáros megye egyházas települései a 14. század elején. In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. I–II. Szerk.: Bányai Attila – Dreska Gábor – Szóvák Kornél. Debrecen–Bp., 2014. I. 415–428. pp.*

⁸⁹ „ultra istos archidiaconatus dixerunt ipsi domini de capitulo, quod deberet esse archidiaconatus Tornensis, sed se fecit ruralem et moratur in Torna” – KOLLÁNYI, 1901. 88. p.

nia”,⁹⁰ de a főesperes nem volt a székeskáptalan tagja és nem ült a neki járó helyen, mivel felette az érsekek és/vagy a káptalan csak a beiktatás (installáció) jogát gyakorolta, míg a tényleges jelölés, illetve kinevezés joga a Szapolyai család kezében volt. (Mindez a vizitáció szempontjából azt jelenti, hogy a vonatkozó rész az 1470-es éveknél hamarabb nem keletkezhetett.) Történt ez annak ellenére, hogy az esztergomi káptalan által az 1476. évi adásvételről kiállított méltóságsoros privilégium, csakúgy, mint Zsigmond király 1409. évi, az Özdögei Besenyő család részére történt adományozásról kiállított oklevele,⁹¹ nem szólt a tornai egyház kegyuraságáról – talán ezért is adták nevüket az ügyletnek a káptalan méltóságviselői –, de a jelek szerint a Szapolyaiak hallgatólagosan azt is hozzáértették.

---

⁹⁰ „Septimum deberet habere archidiaconus Tornensis” – KOLLÁNYI, 1901. 89. p.

⁹¹ ZsO II. 6635. sz., az 1410. évi iktatóparancsban szintén nincsen erről szó. (ZsO II. 7605. sz.)